

Opgave 1 God aan de winnende hand?

In 2006 schrijft Jonathan Israel een artikel in NRC-Handelsblad, getiteld 'Kunnen zeggen wat je wil, is belangrijker dan kunnen geloven wat je wil'. Dit artikel gaat over de spanning tussen de vrijheid om te denken wat je wil en de vrijheid om te geloven wat je wil.

De spanning die bestaat tussen vrijheid van denken en vrijheid van godsdienst is al heel oud. In de Middeleeuwen stond het geloof niet ter discussie: men twijfelde niet aan het bestaan van God. Wel werd er toen in de filosofie al nagedacht over de verhouding tussen rede en geloof. Denkers als Anselmus en Thomas hadden een andere opvatting over de verhouding tussen rede en geloof dan denkers als Averroes en Al Farabi.

- 3p 1 Wat is het verschil in opvatting tussen Anselmus en Thomas enerzijds en Averroes en Al Farabi anderzijds over de verhouding tussen rede en religie? Beschrijf beide opvattingen en geef aan waarin het verschil bestaat.

De periode van de Europese Verlichting, na de Middeleeuwen dus, wordt wel omschreven als een periode waarin de rede het is gaan winnen van het geloof. Tevens is het een periode waarin de scheiding tussen kerk en staat wordt bepleit en de vrijheid om zelf uit te maken welk geloof men wil aanhangen. Aan het begin van de Verlichting beargumenteerde Locke dat de staat, of de 'burgerlijke magistraat', geen godsdienst dwingend kan opleggen.

Maar bijvoorbeeld ook de Nederlandse filosoof Spinoza, tijdgenoot van Locke, pleitte voor godsdienstvrijheid. In het eerder genoemde artikel 'Kunnen zeggen wat je wil, is belangrijker dan kunnen geloven wat je wil' wordt Spinoza door Jonathan Israel aangehaald. Hij schrijft:

tekst 1

In zijn latere Tractatus politicus (1677) gaat Spinoza uitvoeriger in op de gewetensvrijheid en de vrijheid van geloof, maar zijn fundamentele toléranisme – dat wil zeggen verdraagzaamheid die niet gebaseerd is op theologie – ruimt geen bijzondere privileges in ter bescherming van het geloof, en is hoofdzakelijk bedoeld als grondslag voor de individuele vrijheid van mening en de vrijheid om te spreken en te schrijven.

Spinoza maakte zorgvuldig onderscheid tussen enerzijds het toelaten van gelovigheid op zich, en anderzijds het religieuze groepen in staat te stellen zich te organiseren en naar believen hun gezag uit te breiden, wat volgens hem iets heel anders is. Terwijl Spinoza toegeeft dat ieder, ongeacht welke godsdienst hij aanhangt of wat hij gelooft, de vrijheid moet hebben om zijn overtuigingen te uiten, dringt hij er tegelijkertijd op aan de activiteiten van kerken te beknotten.

Voor iedere samenleving, zo betoogt hij, is het volstrekt rampzalig om religieuze leiders van welke signatuur ook zoveel autonomie en prestige te gunnen dat zij elementen van de publieke opinie kunnen mobiliseren om een actieve rol te spelen in de politiek, en het gezag van de staat te tartten. Daarom vindt Spinoza dat het politieke gezag minderheidsreligies krachtig onder controle moet houden.

bron: NRC-Handelsblad van 11 november 2006

Hoewel Spinoza voor vrijheid van godsdienst is, vindt hij toch dat de overheid de macht van kerken moet beperken. Locke pleit tegen staatsgodsdienst en geeft ook aan in hoeverre de staat zich met godsdienst mag bemoeien.

- 3p **2** In hoeverre vind jij dat de staat zich met godsdienst(en) mag bemoeien? Geef een beargumenteerde mening en geef aan waarin de visie van Spinoza uit tekst 1 afwijkt van de visie van Locke op de staatsbemoeienis met godsdienst(en).

In ons land bestaat vrijheid van denken en vrijheid van godsdienst reeds langere tijd. Samen met de vrijheid van godsdienst zou de vrijheid van denken echter volgens sommige tot een onwenselijke vorm van cultuurrelativisme leiden. Deze visie zien we ook bij Mark Rutte – fractievoorzitter van de VVD in de tweede kamer – als hij in 2007 minister Vogelaar naar aanleiding van een interview cultuurrelativisme verwijt.

Er werd de minister in dat interview gevraagd of we ooit zullen zeggen dat Nederland een land is van joods-christelijke-islamitische tradities. Met haar antwoord dat ze zich dat kan voorstellen, maar dat daar wel een paar eeuwen overheen zouden gaan, riep ze allerlei verwijten op waaronder het genoemde cultuurrelativisme. Op de website van de VVD schrijft Rutte het volgende:

tekst 2

Rutte: “Met dit kabinet is het cultuurrelativisme van de jaren tachtig helemaal terug in de politiek. Het interview met Vogelaar is daar het treurige bewijs van.”

bron: Website van de VVD

- 3p **3** Leg uit hoe cultuurrelativisme uit de vrijheid van godsdienst kan voortkomen. Ben jij het er mee eens dat cultuurrelativisme onwenselijk is? Beargumenteer je mening en geef duidelijk aan wat cultuurrelativisme inhoudt.

Door het bestaan van vrijheid van godsdienst en cultuurrelativisme lijkt het erop dat de rede het sinds de Verlichting steeds meer is gaan winnen van het geloof. Toch zijn er ook andere geluiden. Onder de aansprekende titel: ‘Waarom God aan de winnende hand is’, werd in het NRC-Handelsblad een betoog gehouden waarin juist gesteld wordt: “modernisering, democratisering en globalisering hebben Hem sterker gemaakt.” In tegenstelling tot de visie dat met vrijheid en globalisering de positie van religie zou verdwijnen, lijkt het er volgens de auteurs juist op dat de religie gouden tijden beleeft.

tekst 3

In feite biedt de moderne wereld alle ruimte aan godsdienstige overtuigingen. De wereld is ook moderner: er is misschien wel meer politieke vrijheid, democratie en onderwijs dan er ooit in de geschiedenis is geweest. (...)

Als mensen welvarender en beter opgeleid zijn, zou je denken dat ze ook minder religieus zijn geworden. Maar nee, het is zelfs zo dat in de periode van de sterkste economische en politieke modernisering – de afgelopen dertig, veertig jaar – de vitaliteit van religies over heel de wereld sterk is toegenomen. De grootste wereldgodsdiensten zijn naar verhouding sneller toegenomen dan de wereldbevolking. (...)

Naar alle waarschijnlijkheid zal de verbreiding van de democratie, in plaats van de macht van de activisten in te perken, het bereik van profetische politieke bewegingen alleen maar vergroten. Veel van die bewegingen zullen uit het democratische proces tevoorschijn komen met een betere organisatie, een grotere aanhang en met meer legitimiteit dan ze eerst hadden, – maar of ze ook minder gewelddadig zullen zijn, is zeer de vraag. De democratie geeft de volkeren van de aarde hun stem, en zij willen spreken over God.

bron: T. S. Shah & M. D. Toft (uit: NRC-Handelsblad, 12 & 13 augustus 2006; eerder gepubliceerd in Foreign Policy)

- 3p **4** Bovenstaande tekst stelt dat toename van geloof ook een toename van religieuze macht te zien zal geven en daarmee een politieke factor wordt. Leg uit of het standpunt in tekst 3 in strijd is met de secularisering-gedachte of met de secularisme-gedachte. Beargumenteer je antwoord en leg in je antwoord de begrippen secularisering en secularisme duidelijk uit.

- 4p **5** In de lijn van tekst 3 redenerend, lijkt een botsing tussen beschavingen – zoals beschreven door Huntington – onontkoombaar. Hoe een botsing tussen beschavingen is te voorkomen en de verschillende godsdiensten vreedzaam naast elkaar zouden kunnen bestaan, is een vraag waar veel over wordt nagedacht. Zowel James als Taylor hebben een visie op hoe dat zou kunnen. Beiden benaderen religie vanuit de ervaring. Toch zijn er belangrijke verschillen tussen de pragmatistische benadering van James en Taylors visie op – wat hij noemt – ‘overlapping consensus’. Beschrijf de pragmatistische benadering van James met betrekking tot het vreedzaam naast elkaar bestaan van de verschillende godsdiensten. Geef tevens aan welke kritiek Taylor daar op heeft.